

KÜLFÖLDIEK RÉSZÉRE SZERVEZETT NYÁRI ELŐADÁSOK PÁRISBAN.*

Azon szüneti tanfolyam, melyet két évvel ezelőtt a francia fővárosban teremtettek, magyar nevelésügyi folyóiratban kettős okból tarthat számot az ismertetésre: nem csak intézményi sajátlagos individualitásánál fogva, hanem mint ajánlatos segédeszköz is, melyet tanárképzésünk hasznára fordíthat.

Más nyári tanfolyamoktól szervezete és célja különbözteti meg. Az egyetemtől merőben független, de annak valamint az akadémiának nem egy neves férfa gyakorolja a felügyeletet és irányítja a tanítást. Nem állami, de teljességgel nemzeti egy intézmény, ép ezen alapjelleme határozza meg hallgatóságát, tantervét, intézését. Nemzeti célzata és természete igen paradox formán nyilatkozik: a hallgatóságot kizárólag idegenek, külföldiek teszik, túlnyomóan tanító pályán levők; francziának nincs joga e tanfolyamra iratkozni. Ezen rejtvénytyszerű tény logikussá válik annak a részére, a ki a tanfolyamrendező egyesületet veszi szemügyre. Ez egyesület: az Alliance française, a társadalmi úton létrejött nemzeti szervezeteknek egyik leghatalmasbika, mely kissé terjedelmesebb kiterésre is érdemes.

Ha összevetés kedvéért a magunk intézményei közt megfelelőt keresünk, leginkább a cultur egyesületeken akadhat meg szemünk. Mint emezek, az Alliance française is szervezni, kifejezni óhajtja a nemzet culturális hódító erejét. De míg a mi idevágó szövetkezeteink határainkon túl hatni alig is igyekeznek, addig az Alliance az országon belül jóformán csak az ujonczokat és a költségvetést ajánlatja meg magának, de hódításait nagyobbbrészt országon kívül Európaszerte és földgömbszerte kezdeményezi. Bármikor számot tarthat a hivatalos és nem hivatalos Franciaország közrehatására: érdekében való minden fölszólalásnak készségesen helyet juttat a legelőkelőbb sajtó is, iskolai banquettejeiről, az ottani felköszöntőkről is szívesen és fáradhatatlanul beszámol; tagszerző, eszmeterjesztő gyülekezéseinek, tanácskozásainak nyitva állanak a hatóságok palotái; a külügyi diplomatiái kart saját megbizottjainak is tekinti; alapítói közé uralkodókat számít, élén a közelet óriásait tényleges szerepekben látja.

Hatni, céljait megvalósítani akkép igyekeznek, hogy iskolákat teremtet vagy támogatt, hogy a francziát beviszi oly intézetekbe, melyeknek eddig nem volt tárgya, hogy jutalmat oszt azoknak, kik francziát

* Ez ismertetés egy napilapban megjelent hasonló tárgyú cikktől céljában és módjában teljesen eltér.

tanulnak és tanítanak, hogy könyvtárakat alapít, hogy francia könyveket ajándékozzon az iskolák, körök, bizottságok, társulatok könyvtárainak, hogy tanítókat szerez külföldi intézeteknek, hogy összejöveleteket szervez, hogy folyóiratot ad ki és végül, «hogy a francia haza szívébe, Párisba vonzza az idegeneket, a francia szellem barátjait, a nyári előadásokra, a hol az egyetem jeles tanárai, hírneves nemzetgazdászok és művészek nem csak nyelvtanunk és irodalmunk részleteibe vezetik be, hanem beavatják fajunk intézményeibe, művészetébe és benső életébe».

Látnivaló, a szüneti tanfolyam, az Alliance eszközeinek utolsója. Ez nem jelentősége fokát állapítja meg, hanem alakulása idejét. Az Alliance française-t 1883-ban alapították az 1880. év óta fennálló Österreichischer Schulverein, az 1881-diki Deutscher Schulverein, de főként a hasonló angol és olasz szervezkedések mintájára és ellensúlyozására. Az idegeneknek szóló párisi előadások csak 1894 óta folynak. Ha mostani fejlettségüknél visszagondolunk keletkezésük körülményeire, igazán el kell csodálkoznunk, hogy oly csekélyke ötlethöz, mely inkább a hiúsággal mint a komoly törekvéssel vet számot, oly nevezetes intézmény indulhatott meg. 1893-ban egy párisi tanítónőnek eszébe jut, hogy az Alliance nem alakíthatna-e vizsgáló bizottságot, mely az idegeneknek oklevelet állít ki arról, hogy a francia nyelvet és irodalmat ismerik. A kérdés nem mély és csak mintegy véletlenül vezetett a vacatiói tanításhoz. A vizgából egy majd két hónapos előadás lett, 5 tanár helyett 13 szenteli magát az ügynek, 1894-ben 50-et, 1895-ben 120-at, most pedig közel 400-at tett ki a hallgatóság száma. Egy fölolvásánál ugyan annyi soha sem volt jelen; minden új nap hozott új internationalis alakokat és vitt el megszokottakat. A kezdeményező javaslat nyoma abban maradt meg, hogy július és augusztus végén írásbeli és szóbeli vizgák folynak, melyek eredményeképen elemi, illetőleg felső oklevelet állítanak ki a vizsgázottaknak; az elemi oklevél bizonyosság a hallgató francia ismeretéről, a felső arról, hogy a francziát külföldön tanítani képes. Hire jár, hogy Angliában az okleveleknek gyakorlati az érvényük, minthogy az Alliance-t a francia kormány hivatalosan közhasznú intézménynek szentesítette.

Minthogy az a cél, «hogy a rokonérzelem kötelékeivel kapcsolják egybe azokat, kiket csábít a francia nyelv bája, a francia intézmények szabadelvűsége, a francia művészetek eszmei fenköltésége»: teljesen érthető, hogy az előadások kizárólag külföldieknek szólnak. Innen van, hogy míg más, az egyetemmel kapcsolatos tanfolyamok azokhoz fordulnak, kiket foglalkodásuk el-elszakít a tudományyal való érintkezéstől, el akarván őket látni a továbbhaladás erejével és megővni az elkopástól,

addig az Alliance tanítása nem az egyetemet akarja helyettesíteni, hanem a francia légkörbe visz, nem az értelmiség színvonalát akarja emelni, hanem körét a francziával szélesbíti. Természetesen az alaposság az érdekesség állandó mellékcélul megmarad; de a propagatoricus szándék első sorban a kiszemelendő anyagot szabja meg: csak francia alkotás vonható körébe.

A tanfolyam, különösen a hallgatókra való tekintettel, két félre oszlik, olykép, hogy a juliusi előadások mindegyik tárgya lehetőleg kikerekített egységet alkot, az augusztusi tanfolyam pedig szintoly függetlenül igyekszik keretbe foglalni saját anyagát. Minthogy a vacatio nem áll be mindenütt egyidőben, a legtöbb látogató tényleg a két hónap egyikével kénytelen beérni. Egy másik különválasztást is tüntet föl a hivatalos program, a mennyiben felsőbb, elemi és közös tanfolyamot vesz föl. De ezen megkülönböztetés csak bizonyos arányosságot visz bele a tanrendbe, — a hallgatóság vagy különbség nélkül eljár az összes órákra vagy pedig a felső, közös és elemi anyag mindegyikéből választ izlése és érkezése szerint.

Első helyen természetesen a francia nyelv áll, melynek egyik előadója maga Brunot, az egész tanfolyam igazgatója, a Sorbonne és az Ecole normale supérieure, tehát az egyetem és a tanárképző intézet tanára. Grammatikai fejtegetései leginkább syntaktikai finomságokra terjedtek ki (idők használata, egyezkedése, kivesző igeidők); másrészt pedig azon módosulásokat tárgyalta, melyeken a nyelv a XVII. század óta átment. Váltakozva pedig az elméleti nyelvtannal Nicomède elemző olvasása alkalmat adott a XVII. századi, különösen corneille-i grammatika jellemzésére; természetesen a corneillei stílus néhány jellemző vonása is sorra került. A XVII. és XIX. századbeli nyelv közti összehasonlítását Huguet, a Caeni faculté des lettres tanára, a szótárkincsre nézve végezte, részint rendszeres összeállítással, részint Corneille Menteur-jének során. Cirot Pascaltól indult ki, mint összehasonlítandó nyelvalkulattól. Ellenben Clément a modern nyelvállapot néhány problémáját tűzte ki céljául.

Tulajdonképen még a grammatika elé valók azon utasítások, tanok és példaadások, melyek a kiejtésre és olvasásra vonatkoztak. Raguét nagy buzgón látott hozzá feladatához, kár, hogy vége felé a sok szabály-nyomta a frissebb hatású gyakorlatot. Ellenben George Berr, a Comédie française komikus, az előadást nem mint tudást tanította, hanem mint művészetet gyakoroltatta; az első óra egy néhány perczét szánta arra, hogy a correct, rhythmikus és kifejező előadás fokait megkülönböztesse, azontúl pedig XIX. századbeli költeményeket serényen előadatott, ő maga pedig a legmodernebb irodalom egyik másik terjedelmesebb darabját interpretálta érzelmes pathosszal. A közfelfogás és a

szakfériak az előadó képességet a műveltség tartozékának nézik és különösen a tanítóra való fontosságát elismerik, de azért sem egyetemünk tanterve sem tanárképzésünk nem öleli fel e képesség fejlesztését. Az Alliance-on ezen «diction» attractio számba ment. Sőt a közös órákon kívül még külön hetes csoportok alakultak, melyekben George Berr a drámai előadás művészetét gyakoroltatta: csakhogy magas ára miatt lemondott e luxustárgyról a hallgatóság java része.

Kiejtés, nyelv, előadás mellett párhuzamosan folyt az irodalom-történeti oktatás, mely — elég feltűnően — mind a nyolcz collegiumban a XVIII. századot mellőzte, hanem négyet a XVII. és ugyanannyit a XIX. század irodalmának szentelt. A nagy századból a vígjátékfajokat egy-egy darab képviselte és jellemezte, a középpontban Molière maradt. Tény, hogy különösen ez az előadásor híjával volt az eredeti kutatás lendületének. Túlságos részletezéssel folyt viszont a XVII. század nemesi és polgári irodalmának rajza. De mélység és általános érdeke szempontjából legalább vázlatos bemutatásra azon órasor szolgál, mely a XVII. század moralistáit vette közelebb szemügyre. Thamin, a ki tanári minőségében az Institut könyvtárosát, Reblliau-t helyettesítette, Montaigne-ból kiindulva két nagy áramlatnak részben küzdelmét részben összehatását rajzolta: a vallásosság és a philosophia egymáshoz való viszonyában. Montaigne-ban a skepticismus és a vallási közömbösség mellett a stoicismus némely elemét is kimutathatni. Lényének mindkét irányával hatott, a mennyiben skepticismusa Charronban, Scudéryben utánzókra akadt, stoicismusával pedig D'Urfée-t utánzásra bírta és Du Vair-t, a moralista püspököt, a kinek most Corneille-re való befolyását és általában irodalomtörténeti nevezetességét magasra kezdik becsülni, egyenesen a stoicusok művei felé terelte. Montaigne kételkedésével szembeszáll mind a philosophia, élén Descartes-tal, mind pedig a vallásos elmélkedés. Pascal szemében Montaigne megtestesíti a földies gondolkodást: elfordulni tőle annyi mint hátat fordítani a világnak. Époly éllel fordul Montaigne ellen Descartes intellectualismusa, mely az értelemben vetett hiten alapszik. Hogy Descartes-nak van nem csak ideiglenes etikája, a milyent rendszeres kételkedése korában négy pontba foglalt, hanem állandó, megállapodott erkölcsi világnézlete, azt, Brunetiére ellenében, Thamin hévvel vitatja, hivatkozván azon következetességre, melynek Descartes levelezése e részben tanúságát adja és egyszersmind azon beszélgetésre, melynek kéziratát a most készülő nagy Descartes-kiadás számára kikutatták. Descartes itt a húszéves Bürmann-nak kérdéseire kevesebb tartózkodással, közlékenyebben nyilvánítja fölfogását, mely különösen némely theologus túlságosan biztos metaphysikai tudása ellen fordul. Elméletében legérezhetőbben az ész hatalma domborodik ki: a jó-nakismerése a jónak gyakorlására vezet. A belátott igazság irányt szab

mágtartásnak, cselekedetnek; ez igazság pedig: Isten; a lélek halhatatlansága; a világ végtelensége; az emberiség solidaritása, kölcsönös felelőssége. A belátásnak van alárendelve az akarat, az akaratnak a szenvedély; a szerelem is a tisztelet magas foka és az ész szolgája. Az akarat ezen legfőbbre való becsülésében érintkezik Corneille költői lélek-tana Descartes elméletével. — Pascal olybá tűnt föl, mint ki Kantot előre hirdeti; mint erős világos sejtelem megvan benne a gyakorlati és a tiszta ész, a lelkiismeret és az ismeret közti különbségtétel. — La Rochefoucauld-ról Schopenhauer itéletét, hogy az egyéni életnek úgy deríti föl törvényeit mint Macchiavelli az államét, Thamin oly büszkeséggel fogadta mint Nietzsche lelkesedését, ki a Maximes-t az összes német philosophusok valamennyi művénél többre becsüli; de megvallja, hogy La Rochefoucauld tulajdonkép nem is philosophus, nem is rendszerezítette az önzés tanát, minthogy neki rendszere egyáltalában nincsen; az önzés mellett különösen a becsület hatalmát ismeri el és így Schopenhauer, Nietzsche bámulatát nem érdemli ki oly értelemben, mint a hogy ők azt nyilvánítják, de viszont nem is szolgált rá Rousseau heves ellenzésére.

Még sokkal általánosabb és lelkesebb tetszést keltettek tárgyuknál és tárgyalójuknál fogva egyaránt azon órák, melyeket René Doumic, a *Revue des Deux Mondes* irodalmi tudósítója és bírálója, a kit Brunetière, Jules Lemaitre és Sarcey mellett említenek, a jelenkori irodalom majd egyes alakjainak, majd egyes mozgalmainak szánt. Az egy íróra irányult tüzetesebb fejtegetések júliusban Chateaubriand-t, augusztusban Hugo Victort mutatták be egyéniségükben, jellemzetességükben és a korra való hatásukban. A jelenkori műfajfejlődést pedig részint az erkölcsdrámán (*comédie de mœurs*) részint a modern regényen tüntette föl.

Chateaubriand egyéni jelleméből az önimádást emelte ki mint oly motivumot, mely írói pályájának fonalát adja; az önérzet ezen beteges túlzásában csak Rousseau vetekedhetik vele. Csak egy férfi-jellem tér vissza elbeszélő költészetében; René, Eudore, azaz Chateaubriand maga. Míg p. Montaigne magát is csak azért elemzi, hogy az embert, az emberit értse, addig Chateaubriand mindenütt, másokban is, csak magát találja, mert csak magát keresi. Werther megelőzi Renét; de René mélasága nem csak irodalmi écot talál Benjamin Constant és Stendhalnál, hanem társadalmi divattá is lesz. A *Génie du christianisme* üdvös ellenhatással van Boileau költői törvényhozásával szemben, mely az ókori mythológiát ajánlja és a keresztény fogalmakat kitiltja a költészetből; a classicus hagyománynyal szemben mint az első egyike sejtí, érti és érteti a középkori művészet mélységét, erejét; az ókori egyszerű jelleme és összeütközések helyett a modern lelkiismeret szövevényes bonyo-

dalmára, kényes árnyalataira, gazdagabb tartalmára utal. Új irodalmi ideáljának példáját akarja teremteni a Martyrokban, melyekben a Télé-*maque*-ra emlékeztető prózai epos ad; a Martyrok ébresztették Thierry Ágostonban — saját vallomása szerint — a történetirő tudatát, ébresztették az archæologiai érzeket és kihatottak a történeti regény alakulására. Írói eljárása az, hogy a természetet külső megjelenésében figyeli meg, árnyalatait elemzi, kimutatja a lélek nyerte benyomásokat és végső lendülettel, Istenhez, vallásos magaslatra viszi föl tárgyait. Még azon művei is, melyek egészükben ma nem hatnak, leíró részeikben élvezhető sőt nevezetes stílusminták.

Hugónál már abban is látszik Chateaubriand hatása, hogy a lángész iránt — már mint a magáé iránt — feltétlen hódolatot kíván, hogy szavát kinyilatkoztatásnak, magát a század hangjának, prophétaszerű vezérnek tekinti. Minthogy pedig nem oly erőteljesen egyéni gondolkodó mint Vigny s nem is oly mély mint Lamartine, sem oly érzelmes mint Musset, tényleg hatásos, közkeletű alakban tudta terjesztetni a század forrongó eszméit. — A lyrában Lamartinet folytatja és kiegészíti; Lamartine bevitte a modern költészetbe a hazafiúi lelket, a vallásos érzületet, a természet nagyszerűsége iránti fogékonyságot, melyet Rousseau és Bernardin de Saint-Pierre prózában szóltattak meg. Hugo különösen a gyöngédséggel, azon érzelmekkel és benyomásokkal, melyek a gyermekvilágot eltöltik és melyeket ez viszont megfigyelőjében kelt, gazdagította a francia lyrát; másrészt pedig költészetképessé tette a sínlődöket, a mely kezdeményezésével különösen Coppée-ban ért méltó folytatót; a politikai satírban, a III. Napoleon ellen irányított Châtiments-ban «érczhúrral toldotta meg a francia lyrát.» Költeménygyűjteményei mellett első hírért és a romantikus iskola fejedelmi rangját drámáinak köszönheti. Pedig a Hugo drámája mint egyáltalában a romanticus dráma nem több a dialogizált fékevesztett lyránál, mely nem létező emberiséget és képzeletszerű történetet teremtett magának; drámáinak nyelve a legszebb balladákra emlékeztet, tehát nem műfaj-szerű. A comicum nem chemiaillag vegyül a tragicummal, hanem mechanícusan összeelegyedik vele, még pedig, mint p. Don César jelenete Ruy Blas-ban, az izgalom tetejére ért cselekvényt bántóan megakasztja. Drámaiság, emberi és történeti valóságosság híján csak a költői szépség, a szónoki gazdagság és különösen Mounet-Sully-nek, a francziák ez idő-tájt legbámultabb tragikus színésznének szerepalkotásai birják a Comédie française látogatói előtt népszerűvé tenni Hernani-t és Ruy Blast. — Tehetsége legjavát epikus alkotásban mutatja be Hugo: «A századok legendája»-ban. Az egyetlen nagyszabású francia epopœa, a Roland dal, a nyelv dadogó korában létesült. Ismeretes, hogy az eszméletes, ékes szavú francia irodalomban vissza-visszatér a kísérlet epos teremtésére.

«A századok legendája» sem ad tömör epost, hanem epikus töredékeket, melyek az emberiség nagyságának és haladásának mozzanatait világ kezdetétől világ végeig tüntetik föl; költőjük a bibliától kölcsönzi az ihletett egyszerűséget, a történettől a hatalmat, a nemzeti hagyományból a lelkesedést; képessége, jelességei és azok határai, még éltének akkori külső viszonyai is — a végtelen óceán melletti önkéntes számkivettség — közrehatottak, hogy e művet nagygyá tegyék. A költői alakítás módjában Hugo bizonyos tyпуст teremtett magának: a részletes elemzés, az ellentét rajza és a gondolatpárhuzam mint alapeljárások mutatják legtöbb költeménye felépülését. De míg e részről szegényes számú typusra szorítkozik a műve, dús a szótára — neki és Th. Gautier-nek íéli oda a statistika a szókinsz első díját —; gazdag, változatos és művészi verseinek főmája; képzeletének hatalma emlékeztet a néphantasiára, mely mythológiát tudott teremteni; közvetlen költői szemlélete egy csapásra ragadja meg az eszmét, a képét, a kifejezését, versalakját; nem kell a tárgyhoz alakot keresnie; a kivitel virtuositása nála tökéletes, az ő iskolájában tanulták meg a század költői a «mesterség»-et; baráti összeköttetései, írói kitartása és hivatottsága pedig a mozgalom méltó fejevé avatták.

A tárgyalásra kitűzött egykorú irodalomtörténeti mozgalmak közül különösen érdekessé vált a századunk második felére eső modern erkölcsdráma története. Az elemek, melyekre szétbontható, változatosak. Elmélete Diderot-val kezdődött; Scribe-től tanult technikát, drámai szöveget, a romantikus regényíróktól történeti behatolást, a milieu kutatását; legértékesebb elemében, a kortársak életének megfigyelésében, lélektani megítélésében Balzac volt mestere. A műfaj születésnapja: 1852 febr. 2-a, mikor «A kaméliás hölgy» regényből drámává alakul. Dumas ekkor még csak a megfigyelő színművön kezdte (comédie d'observation), de a «hasznos színház» eszméjével eltelve átment a probléma tárgyaló darabra (pièce à thèse), melyben a szereplők elvekké és bizonyítékokká válnak (Fils naturel, Le père prodigue, La visite de nocés, Dénise, Francillon); később pedig ezen dramatisált társadalmi eszmék egészen a titokzatosba vesznek. (L'étrangère, La femme de Claude, La Princesse de Bagdad.) A társadalom, melyet bemutat, a kivételes szellemű és kivételes romlottságú, melynek actualis kérdései: a csábítás, a házasságtörés, a tévedt nő társadalmi helyzete. Evvel szemben általánosabb viszonyokat mutat be és a polgári erkölcs szószólója Augier, kinek egyik első drámája, a «Mariage d'Olympe» ép a «Kaméliás hölgy»-gyel száll szembe. Augier nem ismeri a modern lelkiismeret nyugtalankodásait; önmagában való szilárd hite kicsinyessé, szűkkeblűvé teszi. De összegében ő a hagyománytisztelő, a becsület, a család tisztaságának derekas hirdetője, Dumas-val együtt.

pedig a mélyebb műfaj művészi képviselője. Ellenben inkább sokoldalú, számító mesterember és fogások meg- lelemény dolgában Scribe legügyesebb tanítványa: Sardou, ki műveinek még szerkezetét is közönségéhez méri: a kényesebb kisebbség kedvéért kezdetben megfigyelést ad, izgató érdeklődés keltésével paroxysmusig élezi a drámai helyzetet, de hogy hallgatói lidércnyomás nélkül alhassanak, mindig kiméletesen, lágyszívűen intézi a reá bizott drámai személyek sorsát. A Sardou-val ellaposodó erkölcsdráma már átvezet Pailleron-hoz és a hanyatló alfajokhoz: Labiche vaudeville-jéhez, Meilhac és Halévy Vie Parisienne-jéhez, Henri Becque realistikus, hálátlan színműírásához, mely nem fest, hanem mintegy kinematographikus fényképeket szeretne előállítani; mivel pedig erre végtelen apró megfigyelés szükséges, másfél évtizedig biztatja már a sensatió-leső színházközönséget a «Polichinelles»-lel, melyek egyre készülődnek és sehogy sem készülnek el. A túlságosan új irány a Théâtre libre-ben egy ideig otthonra lelt, de jellemző, hogy a vállalat nem tarthatta fenn magát és nevezetes, hogy igazgatója, Antoine, most a classicus Odéonszínház vezetését veszi át.

Augusztusban sorra került a modern regény történetének vázlata. A francia szellemnek kedve telik az elbeszélésben, bizonyítják a fabliau-k, példák rá a navarrai királyné meséi. Sőt azon irányeltérés, melyet a modern elbeszélő irodalomban az idealismus és realismus közt annyira kiemelnek, már előkészül azon ellentétben, melyet D'Urfée, Calprenède, Mme Lafayette-tel szemben Furetière és Scarron, és melyet Rousseau, Prévost ellenében Lesage tüntet föl. De míg hajdan e műfaj az alárendelték egyike, ma tűrhetetlen tekintélyben áll és beláthatatlan irodalmat teremt. Balzac nem kerülhetett be az «Institut»-be, mivel «csak» regényíró volt, most pedig — néhány hónapja — Richelieu akadémiájának versenyintézete támadt a regényírók akadémiájában. A regény e hatalma megindul a történeti regénynyel; Dumas père-t őszinte jókedve teszi máig népszerűvé; Hugo a Misérables és Notre-Dame de Paris-val nevezetes, bár egyenletlen munkát végez, Alfred de Vigny-t pedig legkifogásolhatóbb műve: Cinq-Mars sorolja ide. A történeti regény hamis műfaj; jogosultságát csak azzal teszi elismerhetővé, hogy ósvényt tör az elemző regénynek, mely a jelenen végzi azon tanulmányokat, mikkel a történeti regény a múltakon erőlködött. A legelőkelőbb hely itt Balzacnak jut, a ki tudós praetensiójával fürkésze maga körül, «emberi comédia»-jában oly valóságos lényeket alakít, környezetüket, múltjukat oly kegyetlenül beható módon részletezi, hogy a cselekvény kezdetekor rég ismerteknek tünnek föl és hogy szerzőjük maga később valósággal létezőknek képzelte őket. Csak szenvedélyt és gyöngeséget lát az emberekben, lelkesedést nem ismer és nem ismer el. Vele szemben (Aurore Dupin) George Sand, az érzékeny írónő, a ki falusi szülőhelyén csüng,

parasztjait szeretettel leírja, a szegényeknek és a nőknek ügyét védi. Ezméiben, sőt stílusában sokat vett át férfitársaitól, rászolgálva azon tréfás megjegyzésre «l'aphorisme c'est elle, le style c'est l'homme»; Rousseau, Byron, Chateaubriand hatása mutatkozik a szenvedély regényeiben (Lélia, Indiana), melyekben a nő a nőnembe fordított René, a férfi pedig gyűlöletes zsarnok. Társadalmi regényeiben (Consuelo, Le meunier d'Angibault, Le péché de M. Antoine) köre eszméi visszhangzanak. Idyllikus regényei (La Mare au diable, La petite Fadette, François le Champi) a falusi életet idealizálják és idyllizálják; ide szövi emlékeit és ábrándjait. — A kisebb novellistikus műfaj mestere: Prosper Mérimée, a ki gyermekkori csalódása folytán a *μυνηί σε άπιστείν* elvét életében és műveiben érvényesítette; bántó, zavarhatatlan nyugalommal szeret rémeseket mondani, szeret álnevekkel, költött országokkal félrevezetni. Tömör szabatossága, melyből semmi sem avulhat el, mert semmi sem nélkülözhető, — szilárd, biztos francziasága hosszú irodalmi életet ígérnek novellistikus alkotásainak (Tamango, Colombe, La Vénus d'Ille). — Nem ugyan tevékenységének kora szerint, de érvényesülésének, elismerésének csodálatosan megjósolt kora szerint e sorba való Stendhal is (Henri Beyle). Csak a lelki életet kutatta; törekvést csak egyet ismer el: azt, mely az ember saját boldogságára irányul; a lelki élet jelenségei közül a szerelmet s az energiát keresi mindenütt, azért lelkesedik a condottieri-k Olaszországaért, azért szemeli ki ezt színhelyül (La chartreuse de Parme), azért ragaszkodik bámulattal Napoleonhoz; még a gyilkosban is megbecsüli az akaratérőt. Csataleírásával Tolstoit előzte meg. A stylus művészetére nem törekszik; a classicusokra emlékeztet azon gondja, melyet a lelki rúgók feltárására fordít. Valamint Sand követőre talált Feuillet-ben, úgy Stendhal Bourgetban, ki mellett még Taine fordította rá a méltató figyelmet.

Doumic fejtegetéseiben, melyekbe sok pointe, sok intim irodalmi adoma vegyült, mindig majdnem az összes hallgatóság gyönyörködött. Vele csak egy előadó tudott népszerűségben versenyezni: Chailley-Bert, a franczia gyarmatosító-egyesület titkára, a nem rég eihalt Léon Say volt munkatársa. Augusztusban őt Caudel, a politikai tudományok iskolájának könyvtárosa és tanúra fölváltotta, de nem pótolta. Bizonyosága ennek, hogy Caudel a legactualisabb, sőt sensationalis diplomatiái és politikai viszonyok, mint pl. a franczia-orosz barátság megbeszélésével nem tudta a hallgatókat sem annyira lekötöni, sem annyira megnyerni, mint Chailley-Bert. Caudel a bécsi congressus s a czár fogadását megelőző idő közti minden érdekes alakot és eseményt iparkodott összeállítani a második császárság és a köztársaság politikájának jellemzésére. III. Napoleeon, Bismarck, a republicanus Francziaországból pedig leginkább Jules Ferry, a nagyszabású gyarmatosítás megindítója, és Frey-

cinet, a hadügyi szervező, domborodtak ki; a diplomatiát, a katonai erőt, a tengerészetet számszerinti, részletes pontossággal igyekezett bemutatni. De adatai nem emelkedtek mindig gondolatokká és fölfogása telivér francia elfogultságával valamint kiméletlenségével olykor-olykor nyomasztó lett. Ellenben Chailley-Bert, noha tüzes francia lélek, sokkal engesztelékenyebb, türelmesebb érülettel emlékezett meg a nemzeti hibákról és az ellenfelek törekvéseiről. Főkép pedig értett hozzá, hogy az intézmények eszmei jelentőségét ragadja meg. A szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek érvényesülését kereste a politikában, nemzetgazdászatanban és az egyházban; a képviseleti rendszert és a hatalmak különválasztásának elvét vonta el az 1875-iki alkotmányból; az általános szavazatjog bajait ismertette, a nemzet közgazdasági hajlamaira utalt. A gallican egyház különlegessége, a liberalis katolikusok küzdelmei, Lamennais, Montalembert, Lacordaire, Dupanloup, Veuillot-nak részint az egyesítésre, részint az egyszerűsítésre czélzó kísérletei hatásosan elevenedtek meg. Az egyházpolitika lélektana világosan föltárult: a klérusnak politikai magatartása, a köztársaságtól való idegenkedése kiadatta a jelszót: le cléricanisme voilà l'ennemi; de a kormány mérsékeletlen rendeletei harcztot idéztek elő, melyből egy katolikus köztársasági párt virult föl. — A jövő, 1897-iki esztendőre kilátásba helyezte Chailley-Bert, többek közt, a következő problémák vitatását: a nyomor elleni nyilvános intézkedések, a munkások helyzete, a nő a francia társadalomban, a társulati élet, a közoktatás.

Igen helyén valónak kell azon intézkedést dicsérni, hogy a hallgatóságot csoportokban a francia művészet emlékeihez vezették és velük az építészet, szobrászat és festés fejlődését szemléltették. E művészeti látogatások és kirándulások észrevétlenül is összefoglaló eszmékre, rendszerre vezettek. A Trocadéro-ban a legrégebb francia építés és szobrászat, a Louvre-ban különösen, bár nem kizárólag, a renaissance-kori szobrászat és festés, a Luxembourg-ban és az iparművészeti muzeumban (Musée des arts décoratifs) a jelenkori művészet jellemző vonásai számos egyes példából voltak elvonhatók. A stílust, mint több elem közrehatását egységes művészi benyomás teremtésére, a régi egyházakon (Saint Germain des Prés, Sainte-Chapelle, Saint-Julien le Pauvre, Notre-Dame, Saint-Etienne) a muzeumok épületein, a Panthéonban sikerrel lehetett föltüntetni. Hasonló czélt szolgált a versailles-i kirándulás és a nagyobbszabású roueni út. Az ily látogatások mindig megtartották szorosán tervszerű irányukat: hogy Versailles-ban nem a győri csata képét, sem pedig Savoyai Jenőnek Kupeczki alkotta képét nem emelték ki, előre látható; de még ha az út Lionardo da Vinci mellett vezetett is el, nem tévedt rá a szem, mely Poussint kereste.

Nemzeti rendeltetéséhez hű következetességgel a terv mindvégig kizárólag francia elemeket ölelt föl: nyelvet, előadást, irodalmat, intézményeket, művészetet. Egyet hiányolhatni ez összeállításban: a francia történetet; de egyrészt az intézmények leírása szeretett visszanyúltni a múltakba, másrészt pedig tényleg fennforog a szándék, hogy kiegészítik a kört, mely nagyjában hézagtalan. A mellőzött XVIII. század bizonyára nem fért a tanterv keretébe. A milyen gondos a kör, olyan előkelő a színvonal. Nyilvánvaló, hogy az ily egy-két hónapos előadás-sor nem adhat részletes tudományos kiképzést, hanem inkább eszméket és vonzalmat törekszik ébreszteni. De nagyobbára érezni, hogy a népszerűsítést olyanok végzik, kik a beható szakszerűségre termettek és hogy az eredményeket önmaguk kutatása vagy legalább is lelkiismeretes átgondolás, ellenőrzés alapján foglalták össze. Az előadók névsora főiskolai tanárok közül Brunot (Paris), Huguet (Caen), Roy (Dijon), Caudel (politikai tudományok főiskolája) neveit mutatja. Középiskolai tanárok: Doumic, Clément, Jacquinet, Raguet, Cirot, Rebelliau, az Institut könyvtárosa, kénytelen volt magát Thamin-nel helyettesíttetni. Megjegyezni való, hogy a nyelv- és irodalomtörténet előadójának javarésze munkatársa azon nagy irodalomtörténeti vállalatnak, mely Petit de Julleville vezetése alatt megindult. A tanári karban helyet foglalt továbbá egy nemzetgazdászati publicista: Chailley-Bert, egy színművész: George Berr és egy szobrász: Carl.

Némimemű seminariumi dolgozatokat is kezdeményeztek, de sem ezen kísérlet, sem pedig az esti találkozások, melyeken kirendelt tanár vezetése alatt tizenkettes csoportokban el lehetett beszélgetni, nem állották ki a versenyt a színház, a nyugalom vagy a szórakozás csábításával. De azért az Alliance-beli élet mindenképen több volt előadás-sornál, száraz iskoláztatásnál. Az Alliance nemzeti jelentőségénél fogva a nyári előadások felé is fordult a közfigyelem. A nőhallgatók részére, már pedig ezek alkotják a közel 400 főnyi látogatóság túlnyomó többségét, néhány párisi család is megnyitotta otthonát. A kormány, műintézetek, egyesületek, hivatalos és magánemberek előzékenységet, sőt áldozatkészséget tanúsítottak a hallgatóság iránt. A nyert kedvezmények méltányos elosztására pedig bizottságok alakultak nemzetek szerint és így az internationalis élet gyakran parlamentaris természetet öltött. Mi magyarok, hogy az annyi ügygyel-bajjal alátámasztott európai egyensúlyt ki ne billentsük, a politikailag kevésbé szereplő skandinávokhoz csatlakoztunk. A magyarság az eddig megtartott három cursus mindegyikén képviselve volt, a megnyitó tanfolyamon egy, az 1895-iki előadáson egy és ez idén három tanár taggal; mindössze, minthogy az egyik kétszer jött, négy magyar hallgatta az Alliance előadásait. Egyáltalában szégyenletes kisebbségben voltunk nemcsak az úgynevezett nagy nemze-

tekkel, angolokkal, észak-amerikaiakkal és a különösen számos németekkel szemben, de még a holland, dán, svéd, norvég hallgatóság is többszörösen felülmúlt, sőt a finn-ugor népcsaládban sem bennünket illet a számbeli elsőség, hanem a finneket. Az Alliance szervező propagandája kevés sikert ér nálunk, s azon nincs mit sajnálni. De a nyári előadások tanárképzésünk elemeként használhatók föl. Elvi követelésként volna elfogadható, hogy a francia minden tanára látta legyen Párist; nincs oly főváros, mely a nemzeti fejlődés múlt fokait és jelen magasságát egyaránt oly tökéletesen tükröztetné, szemléltetné, mint Páris. Mint-hogy azonban ép a francia szak professorai nincsenek oly fölös számmal, hogy egyetemi tanulmányaik végeztével még külföldre bocsáthatnák őket, egyszerű és talán figyelemre méltó azon javaslat, hogy a nyári szünet hónapjait Párisban töltsék a francia nyelv tanáraival. A külföldi ösztöndíjak talán egy szakon sem oly sürgősek mint itt. Mintegy 300 frt tehető fel kiadási többletnek, mely a párisi nyaralásból professorra háramlik (ideszámítva az utazást, a színházat, az Alliance előadásait, melyek mindegyik órája egy-egy francha kerül, az esti társalgásért 50 centimes jár, ide számítva végre a megélhetés drágább voltát); 300 forintos ösztöndíjakat kellene tehát szervezni azon tanárok részére, kiknek még nem volt módjukban Párisban élniök. Pusztá mese, hogy Páris nyáron nem Páris. Könyvtárak, muzeumok megszorítás nélkül látogathatók, a színházaknak java nem szünetel, történeti és műtörténeti kirándulásokra az idő kellemes. A középiskolai tanítás meg július egész havában figyelemmel kísérhető, sőt az érdekes díjosztások, köztük a Sorbonne-beli nagy ünnepség is, épen július végére kerülnek. Komoly attraktíók közül csak a főiskolai élet is hiányzik, melyet június végén már vonaglásában találni; itt-ott egy óra, egy sor vizsga és aztán a szünetelés. Épen itt ajánlkozik kívánatos pótlékként az Alliance française, mely tanárembernek még azon kellemes alkalmat is nyújtja, hogy az európai országok, az Egyesült-Államok és némely még exotikusabb világtájak nevelésügyéről könnyed társalgásban megbízható okulást szerezzon. Nem lelkesedhetünk az Alliance azon ábrándjáért, mely némileg a Dupuis-től szerzett emblemájában is kifejeződik, hogy a földön csak egy trón álljon, azt a dicsőség övezte Franciaország foglalja el, feléje özönlenek a föld népei, hogy olvassanak a bölcsesség könyvében, melyet nekik szélesre nyit. De igenis, teljes józansággal és nemzeti egyéniségünk biztos tudatában kiaknázhatjuk a népek tanítóinak találkozó helyét, hogy a mi tanulságot a hely és az ott megfordulók adhatnak, azt javunkra fordítsuk.

Budapest.

HELLER BERNÁT.